

Družbeno (formalno) nadzorstvo in raziskovanje

Janez Pečar*

Družbeno nadzorstvo na splošno (in ne samo formalno) v naši družbi vzbuja v zadnjem desetletju izjemno pozornost. Pomembnosti ne dobiva samo zaradi samega sebe, marveč predvsem zaradi varstva družbenih vrednot. Ker se za varovanje družbenih interesov ustanovljajo tudi posebni, predvsem samoupravni mehanizmi za obravnavanje odklonskosti, njihovo delovanje pa je posledica nadaljnjega razvoja socialističnega samoupravljanja, je zanimanje družbenih sil za vprašanja nadzorstva, vedenja, socializacije, vrednot in v zvezi s tem tudi odklonskosti dokaj razumljivo in normalno dogajanje.

V zvezi s tem se izredno močno širi tudi število ljudi in organizmov, ki naj se ukvarjajo z nadzorovanjem vedenja drugih, ne le za reševanje posledic, marveč predvsem za spreminjanje še pred posledicami. Poleg klasičnih državnih organov nastajajo tudi nekateri samoupravni, ki poleg države obravnavajo vprašanja vedenja in nadzorovanja. Tako imenovani »porabnikov« predvsem domačega, našega raziskovalnega dela in znanja je torej čedalje več in naravno bi bilo pričakovati večje zanimanje zanju v vseh poklicnih in laičnih mehanizmih naše družbe, ki se ukvarjajo z nadzorstvom, vedenjem in reagiranjem nanj.

Udeležba samoupravnih nadzornih mehanizmov pri obravnavanju vedenja ljudi je v teoriji in praksi zatiranja kriminalnosti izjemna rešitev, zasnovana skladno z našim družbenim in političnim razvojem in deloma tudi zaradi tega, ker so se »organi kazenskega pravosodja v nekaterih državah znašli pred novimi in resnimi vprašanji, ki jih niso zmožni obvladovati kljub dejstvu, da se pravosodje v vrsti držav količinsko povečuje in povzroča visoke denarne izdatke.«¹

Družbeno reagiranje zoper odklonskost se pri nas čedalje bolj razvija (poleg državnih nadzornih organov) še tudi z vrsto samoupravnih »kontrolnih« mehanizmov, tako da vprašanje reda, odgovornosti in zakonitosti zadeva predvsem in najprej samoupravne subjekte same in ne le državnih prisilnih organov.

Glede na to se postavlja predvsem dvojje vprašanje:

— ali je treba v zvezi z družbeno-političnim poudarkom na pomembnosti nadzornih mehaniz-

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Milutinović, glavni referat na VII. mednarodnem kongresu kriminologije, s. 44.

mov samoupravne socialistične družbe, povečevanjem njihovega števila in vlaganjem vanje, naraščanjem pričakovanj glede njihove uspešnosti in potrebnosti, politično socializacijo nadzorstva itd. skladno in ustrezno **razvijati in načrtovati tudi raziskovalno delo**, všteti vse tiste zorne kote, ki so pomembni za prenos znanja v to vrsto družbene dejavnosti?

— ali in kako izrabiti vse zmogljivosti (ob socializaciji z nadzorstvom kot pravici in dolžnosti slehernega občana) **znanosti in raziskovalnega dela** za doseganje namenov nadzorovanja in spreminjanja vedenja v skladu s smernicami o družbenem razvoju in družbeno-političnimi pogledi na potrebe po skladnosti vedenja z družbenimi cilji, posebno, ker naj bi bilo preprečevanje odklonskosti primarna dejavnost (enakovredna z represijo, zasnovano tudi v pravu).

Najbrž se bo velik del nadzornih vlog z delovanjem samoupravnih »kontrolnih« mehanizmov, družbene samozaščite in neformalnega nadzorstva v prihodnje opravljal čedalje bolj nepoklicno, necentralizirano, brez administriranja in laično. Že Marx² je ugotovil, da »boj zoper kriminalnost absorbira drugi del prebivalstva«. Zato je vprašanje, **ali je mogoče**, ob eksploziji znanja o človeku — deviantu in družbenih silnicah, ki peljejo v odklonskost, **dopustiti, da se nadzorne vloge družbe ne opirajo dovolj na čedalje novejša spoznanja prav določene družbe o sebi škodljivih pojavih**.

V zvezi s tem in glede na to, da se trudimo vsako sumljivo vedenje kako podvreči nadzorstvu, moramo razumeti celoten proces nastajanja odklonskosti v družbi. Raziskovalno delo in vse, kar je z njim v zvezi, potrebujemo tudi zato, da ohranimo in varujemo koristi delavskega razreda, čeprav so devianti v njem samem.

Sestavek načena nekaj vprašanj razmerij med nadzorstvom in raziskovalnim delom zlasti na področju družboslovja in še posebno kriminologije in želi spodbuditi razmišljanje o tem, ali naj bi se naložbe v nadzorstvo ustrezno povečevale tudi za raziskovanje in čemu.

1. Zmogljivost nadzorstva in pričakovanja

Družbeno, zlasti formalno nadzorstvo temelji glede pristojnosti in deloma tudi učinkovitosti predvsem na pravu. Pravna pravila največkrat

² Marx v navedbi Chambliss-a v *Critical Criminology*, s. 168.

vsebujejo tudi negativne sankcije, s katerimi se želi pripravljati ljudi k ubogljivosti. Zastrafjevanje in prisilnost sta na sploh lastna tako pravu, ki ga določa država, kot formalnemu nadzorstvu, ki po njem deluje in se nanj sklicuje, kadar reagira na taka konfliktna stanja v življenju, ki ustrezajo opisom sankcioniranih ravnanj posameznikov ali skupin.

V zvezi s tem je predvsem formalno nadzorstvo tudi družbeni (državni) mehanizem, ki je neposredno poklican k odbiri ljudi na ubogljive in neubogljive, hkrati pa ima za prisiljevanje k ubogljivosti na voljo tudi v XX. stoletju dokaj podobna sredstva kot kdaj prej v človeški zgodovini. Seveda nekatera sredstva izginjajo iz arzenala nadzorstva, ker jih demokratizacija in človečnost ne sprejemata več, toda tudi to je neredko odvisno od časa in kraja; ta dva vplivata na izbiro sredstev državnega nasilja za doseganje ubogljivosti in za poboljševanje ter spreminjanje človeškega vedenja. Nadzorstvo pa v tem stoletju za doseganje svojih nalog, bolj kot kdaj prej uporablja tudi znanstvena spoznanja in vedenjske poboljševalne tehnike in to ponekod in včasih celo v tolikšnem obsegu, da povzroča zaskrbljenost za človekove svoboščine in njegovo osebno neodvisnost.

Vedenjske spreminjevalne tehnike, indoktrinacija, kondicioniranje vedenja in drugo, kar prinaša vdor znanosti in tehnologije v ravnanje z ljudmi ob njihovem nadzorovanju in spreminjanju, nastajajo prav zaradi potreb po obvladovanju širčih skupin prebivalstva in zaradi njihovega prilagajanja prav določenim in zaželenim predstavam o ravnanju. Povsod po svetu, ne glede na družbene ureditve, žele doseči kar največjo skladnost človeškega vedenja z nekaterimi vedenjskimi modeli, ki najbolj ustrezajo družbenim ciljem. **Pričakovana uspešnost nadzorstva pa se navadno odmerja po ciljih, ki jih je treba doseči** (npr. iztrebljanje kriminalnosti v nekaterih državah?), ti pa narekujejo tudi sredstva (tehnična, taktična, pravna), propagando (tudi politično), izobraževanje, strokovnost in vse, od česar se pričakujejo ustrezni izidi.

Toda »stopnja kriminalnosti je pogosto odsev policijske dejavnosti,³ to pa lahko pomeni, da ta in še nekateri drugi organi predvsem glede na svoje zmogljivosti vplivajo na obseg kriminalnosti, ki jo obravnavajo. Interakcionizem v kriminologiji nas je doslej že dokaj poučil o razmerjih nadzorovalci—nadzorovani, razprave o

selekciji in diskreciji v nadzorstvu pa so prav tako prinesle prenekatero novo, tudi neprijetno spoznanje o enakosti ljudi pred zakonom in morebitni pravičnosti v družbi.

Relativna zmogljivost nadzorstva in neuresničevanje pričakovanj ter ne nazadnje tudi vlaganje v nadzorstvo ob povečanju stopnje povratništva, neznanem, toda domnevnem velikem temnem polju, nedosegljivost nekaterih skupin prebivalstva, obravnavanje predvsem že obstoječih storilcev itd. **kažejo na krizo nadzorstva v XX. stoletju.** Pa ne samo to. **Hkrati je tudi čedalje več inkriminacij**, ki prav tako pritiskajo na zahtevo po večji strokovnosti, doslednejši politizaciji itd. Neuspešnost ali neuresničevanje pričakovanj o uspešnosti na eni ter naraščanje stroškov za nadzorstvo na drugi strani morajo pripeljati do razmišljanja o novih, nedržavnih, laičnih in nepregonskih družbenih mehanizmih, zlasti za preprečevanje posledic odklonskih pojavov, še preden bi nastali. Nastajanje in delovanje takih družbenih mehanizmov za zatiranje ali omejevanje škodljivstva sploh, je toliko bolj ustrezno, če ga omogočajo še ustrezne družbenopolitične razmere (kot pri nas), v katerih je preprečevanje škodljivstva hkrati tudi družbenopolitična dejavnost (in ne samo strokovna).

Formalno nadzorstvo tistim, ki so prijeti (ali se dajo prijeti) deli etikete, ki ne veljajo le za državne mehanizme, marveč dobijo (širšo) družbeno uporabnost. Tako poleg primarnih, nastajajo tudi sekundarne deviacije. Nad njimi pa se želi doseči še boljše, doslednejše in učinkovitejše nadzorstvo, kar spet pelje v specializacijo, pritegovanje drugih v nadzorstvo in spreminjanje ljudi (socialni delavci, psihiatri, zdravstvena služba itd.) ter sodelovanje nedržavnih preprečevalnih organizacij, kar še povečuje vpliv zaznamovanosti in odpiranje prenekatero družbene skupine v obrobnost (alkoholiki, narkomani, prostitutke itd.). To pa tudi pomeni, **da čedalje več ljudi drug drugega ocenjuje, kaj je pri njih odklonsko in kaj ni**, ne glede na to, da so merila pogosto nejasna ali podvržena trenutnemu družbenemu ozračju in zato omahujejo med svojo doslednostjo in prizanesljivostjo. Seveda dajejo temu vrednotenju ustrezen ton sile, ki imajo moč v družbi in ki vplivajo na pravo.

Pričakovanja o zmogljivosti nadzorstva pogosto niso skromna, toda njegova uspešnost je omejena zaradi števila vplivov v njem samem in v družbi, za katero opravlja svoje delo.

³ Manning v Sykes, s. 210.

2. Spreminjevalni (poboljševalni) vpliv formalnega nadzorstva

Kakšni so vplivi formalnega nadzorstva na vedenje ljudi, ni povsem raziskano in jasno, čeprav se pričakuje, da bodo ravno kazni delovale zastraševalno. Medtem ko je nekaterim dovolj, da so odkriti, in ne bodo nikoli več postali storilci kaznivih dejanj, za druge ne zaležejo niti najstrožje kazni ali poboljševalni ukrepi ter terapija. **Zagroženost kazni je navadno za vse enaka, izidi pa so torej različni**, prepogosto odvisni od posameznikov in primerni njihovi pripravljenosti za socializacijo. Nobeno nadzorstvo pa ne more popolnoma zagotavljati uspešnosti svojega dela, že zato ne, ker ne more biti vedno in povsod navzoče. Zdi se, da je »družbeno nadzorstvo« še najbolj učinkovito na delovnem mestu,⁴ pa še to ima neštete kriminogene vplive, zaradi katerih je zapeljivo.

Kljub samo relativni uspešnosti formalnega nadzorstva pa ne kaže trditi, da je to nadzorstvo brez vloge. Odvisna je od sredstev, ki so na voljo. Tako npr. že samo prijetje storilca deluje šokantno, ne samo nanj, marveč tudi na druge, ki so (ali še bodo) prišli v podoben položaj. Navzočnost uniformirane patrulje na cesti vpliva opozorilno na voznike ves čas, ko so v njenem dosegu, pozneje pa spet ravnajo po svoje. Kazenski ukrepi zoper nekatere deviante dajejo olajšanje tistim, ki so ostali nedosegljivi, in podobno. Dosedanje raziskave o preprečevalnem in razstraševalnem učinku nadzorstva in kazni glede pričakovanj niso prepričljive in neredko ugotavljajo, da imajo kazenski ukrepi tudi druge namene, ne nazadnje menda naravnavajo tudi dopustni srd in maščevalnost do tistih, ki so bili prijeti.

Sicer pa mogoči storilec navadno **nikoli ne računa, da bo prijet. Prepovedane dejavnosti se loteva, ker misli, da ne bo odkrit**: V tem je njegova logika. Če bi bilo drugače, bi torej kazniva dejanja delali zato, da bi jih nadzorstvo odkrivalo. To pa ni tako (razen morda v izjemnih primerih).

To je morebitna razlaga zornega kota tistih, ki so nepošteni (?). Niso pa takšni vsi. **Toda nadzorstvo je predvsem zaradi nepoštenih. Zapovedi, prepovedi in omejitve so predvsem zaradi kršilcev, nadzorovani pa smo vsi**. Tisti, ki odkrivajo

odklonskost, se morajo ravnati po tem načelu, če hočejo loviti deviante v oceanu temnega polja, čeprav je kako izhodišče glede tega drugačno. Kriminalnost se namreč vedno raziskuje na podlagi suma, storilca pa najde tisti, ki sumi in ne kdor v vsakem vidi poštenjaka.

Družbena razplatenost in socialna diferenciacija pogosto naravnavata udarnost in gibčnost nadzorstva bolj k nekaterim skupinam kot k drugim. Družbena razdalja med neposrednimi nadzorovalci in nadzorovanimi (ali sploh nenadzorovanimi) skupinami prav tako omogoča različno učinkovitost. Zato tudi ni dovolj znano, v katerih družbenih skupinah je kriminal bolj navaden način življenja in v katerih manj ter za katere je odklonskost sploh nekaj izjemnega. »Študije o resničnem vedenju«⁵ so zato nujno potrebne, toda zdi se, da ni povsod resničnega zanimanja zanje, ker je za številne morda boljše, da o tem čim manj vemo.

»Družbeno in kulturno sumljivo vedenje... je... podvrženo družbenemu nadzorstvu«⁶. To pa odvisno od ideologije, podpore nadzorovalcem, nevarnosti za družbo, sredstev itd., varuje družbo pred motečimi nadlegovalci, jih ugotavlja, preganja, kaznuje, spreminja in poboljšuje po svojih zakonitostih pa tudi ob pomoči javnega zasramovanja, jeze in zaznamovanja. **Stališče javnosti do zaznamovanih deviantov je prav tako sestavina kriminalne politike**, čeprav ni nikoli formalno razglašeno, da je javno obsojanje zakonit nasledek uradnega pregona. Javno odklanjanje ima za marsikoga neprijetnejše posledice, kot so tiste, ki jih doživlja pri srečanju s formalnim nadzorstvom. Uradna reakcija in javna jeza zoper devianta imata skupne učinke, pogosto tudi maščevalne, ni pa mogoče reči, ali so za vsakega prizadetega vzgojni in poboljševalni, kajti to je vedno odvisno bolj od prizadetega kot od drugih. Zato kazenski ukrepi nimajo samo pravnih, marveč tudi družbene, telesne in predvsem duševne⁷ vplive na deviante in njihovo okolje ter neredko porajajo tudi družbeno-politične posledice.

Vse to se različno kaže v osebnosti deviantov. Ker ne vemo, koliko je resničnih ponavljalcev, je tisto, kar ugotavljamo, pogosto dvomljive vrednosti, čeprav kaže na morebitno resničnost podobe.

⁵ Christie, s. 125.

⁶ Downes/Rock, s. 279.

⁷ Bloch/Geis, s. 35.

⁴ Young: Working Class Criminology v *Critical Criminology*, s. 83.

3. Znanost in vedenjske »nadzorne« tehnike

Nadzorstvo (predvsem pa formalno) ima na voljo čedalje več »kontrolnih« tehnik, taktik, metod, pripomočkov in teorij, ne samo za pojasnjevanje morebitnih vzrokov in posledic odklonskih pojavov, temveč predvsem za poboljšanje človekovega vedenja in za uravnavanje v zaželeni ali pričakovani smeri. Poznanstvenitev nadzorovanja je v XX. stoletju prav tako splošen pojav kot kje drugje na kakem drugem področju. Pri nadzorstvu in poboljševanju čedalje bolj sodelujejo tudi strokovnjaki ali specializirane službe, ki nadzorstvu pomagajo razlagati vedenje in določati metode za njegovo spreminjanje. Če sta tehnologija in medicina prevladujoči v ugotavljanju in dokumentiranju odklonskih pojavov in njihovih nosilcev, pa so družboslovne vede bolj prikladne za razlaganje in poboljševanje človekovega ravnanja. Za vsem tem stoji **prenekatera ustanova, ki se namensko ukvarja z odklonskostjo, čeprav ni neposredno vklopljena v nadzorstvo.** S kriminalnostjo in drugimi družbi škodljivimi pojavi se torej res čedalje bolj ukvarja precejšen del prebivalstva. To velja zlasti za danes, ko je glede nadzorovanja vedenja čedalje več netradicionalnih nadzornih ustanov, ki se ukvarjajo z vedenjem in hote ali ne hote prispevajo k uresničevanju nadzorovanja.

Uporaba znanosti in tehnologije postaja ne samo v raziskovalnem delu pri odklonskosti, temveč tudi v vsakdanjem praktičnem opravljanju nalog nadzorovanja in spreminjanja vedenja čedalje večja nuja. Skoraj ni znanosti, za katero bi lahko rekli, da z ničemer ne koristi razlagi in ugotavljanju vedenja. Medtem ko so nekoč za ta namen uporabljali pravo, sociologijo, psihologijo, psihiatrijo, antropologijo, ekonomiko, medicino, tehniko (zlasti za kriminalistiko), naravoslovje in podobno, danes pritegujejo še kibernetiko, bioniko, filozofijo, matematiko in druge, ki so šele v nastajanju (vzemimo npr. fonoskopijo, odorologijo, fonobalistiko, človeško ekologijo, psihologijo predmetnega okolja itd. in v zadnjem času zlasti genetiko, biokemijo, nevrofiziologijo, psihofarmakologijo itd.), in prav tako obetajoče kot nekoč tiste znanosti, ki so se ljudem zdele edine uporabne za razumevanje, poboljševanje ter spreminjanje vedenja. Pri tem seveda ne razmišljamo o etičnih in moralnih vprašanjih, ki se postavljajo z vdorom znanosti in tehnike za uporabo razumevanja človekove duševnosti in za vplivanje nanj.

Vsaka veda si tudi za proučevanje vedenja, nadzorovanja in spreminjanja poišče in določi svoj predmet in lastne metode⁸ delovanja ter svojo neodvisnost v skupnih prizadevanjih za to, **da bi človeka bolj razumeli, ga prej spoznali, in ne nazadnje tudi zato, da bi si ga lažje podredili.**

Od tod tudi razne nadzorne in poboljševalne tehnike, od tipične indoktrinacije ter izmivanja možganov mimo psihoanalize in razumevanja skupinske dinamike (group sensitivity training itd.) ter neverbalnih komunikacij do prefinjenih možnosti za nadzorovanje možganov⁹, psihokirurgije in spreminjanja sestave mozga, ki vstajajo na obzorju (npr. komunikativna biofizika), če pri tem sploh ne omenjamo nadzornih možnosti, ki jih dajejo pripomočki za registriranje dogodkov po vonjih, dotikih in spremembi toplote ter prenos dražljajev v signalne naprave.

Vednost pa zmeraj pomeni tudi »vrednotenje, sodbe, sprejemanje stališč in diskriminacijo«,¹⁰ to ima osebne in družbene posledice ter pogosto povzroča reakcije bolj čustvene kot razumske narave in zato še bolj prispevajo k delitvi ljudi na normalne in odklonske. Ta delitev pa pogosto nastane samo zaradi kakega dogodka, ki je v posameznem primeru — lahko tudi zaradi naključnega spleta okoliščin — postal viden in zato sprožil reakcijo formalnega nadzorstva.

Znanost, nadzorne in poboljševalne tehnike ter vedenjska tehnologija sploh omogočajo učinkovitost nadzorstva. S tem pa posamezniki lahko postajajo ne samo predmet eksperimentiranja in sprejemanja čisto tuje volje, temveč se odpira možnost za gospodovanje nekaterih nadzornih funkcij nad življenjem posameznika ali skupin. Nekaterne tehnike so že zdaj dopustne, če ne v pravo, pa v medicini ali v zdravstvu, socialnem skrbstvu itd. uporabljajo se kot sredstva in pripomočki za obravnavanje, ki ga neredko podpira tudi kazensko pravo, zato imajo nekateri prav kazensko pravo za »družbeno pošastnost«. ¹¹ Ali se bo kazensko pravosodje v prihodnje res spreminjalo v sistem za obravnavanje? Ali dopustiti farmakološko nadzorstvo nad vedenjem? Srečujemo se tudi že z »medikalizacijo odklonskega vedenja«, ¹² nenadzorne ter nedržavne ustanove z njo sprejemajo vlogo družbenega nadzorstva, odklonsko vedenje pa postaja ponekod zdrav-

⁸ Glej npr. Mergen, s. 10.

⁹ Edson, s. 2.

¹⁰ Szabo: Comparative Criminology, s. 371.

¹¹ Glej npr. Menninger v Andenaes, s. 618.

¹² Conrad, s. 575.

stveno in ne nadzorno vprašanje, tako pa ne-državne, toda strokovne ustanove postajajo »varuhi družbenih vedenjskih norm«.¹³

»Kontrolne« tehnike in znanost torej spreminjajo tudi vlogo nadzorstva in nadzorstvo celo prenašajo od tradicionalnih mehanizmov na druge, neklasične in nove (predvsem zaradi njihovih uspešnih izidov). Ali je to boljše ali slabše? Ali bo zaradi tega več ali manj strpnosti do odklonskega vedenja? Kako daleč dopustiti nepravnim organizacijam poseganje v človekovo osebnost? Od česa raje odstopiti za svobodo ljudi? Ali res poboljševati za vsako ceno? Toda koga in zakaj? Kako se zavarovati pred zlorabo znanja, manipulacijami in podobno? Kaj naj še ostane dr-žavi in kaj naj prevzemajo drugi?

Znanosti o človeškem vedenju in reagiranju nanj torej prinašajo temeljne spremembe tudi v nadzorovanje in poboljševanje ljudi.

4. Pomen raziskovanja

Ob izredno široki in zapleteni problematiki trikotnika nadzorstvo—vedenje—storilec, se odpira nešteto vprašanj, ki zadevajo znanstveno raziskovanje, ne glede na to, da vse skupaj hkrati odpira razne moralno-etične in filozofske dileme. Te nastajajo toliko bolj, kolikor bolj se poudarjajo človekova svoboda, humanizacija raz-merij med ljudmi in družbena demokratizacija. Naraščanje kriminoloških raziskav in sploh po-znanje človeka-storilca pa neredko ustvarja tudi nove pomisleke, ali ni tisto, do česar smo prišli doslej, že zmotno in kako iz zagat, ki jih poraja družba ali posamezna skupina. Novi pojavi, do včeraj še nepomembni ali neznanj (ali pa se jih nismo tako zavedali), npr. mednarodno nasilje, nasilje države, državni kriminal, terorizem, zrač-no gusarstvo, moderne oblike suženjstva, všt-ev-ši izkoriščanje tuje delovne sile, napačno pred-stavljanje blaga in žapeljevanje kupcev, onesna-ževanje okolja in sploh nekonvencionalna krimi-nalnost, ustvarjajo tudi vprašanje, ali je z vče-rajšnjimi teorijami še mogoče pojasnjevati da-našnjo odklonskost in ali je današnje nadzorstvo še zmožno zadostno omejevati včerajšnjo krimi-nalnost. Hkrati se postavljajo tudi vprašanja, kaj je normalnost in kaj je odklonskost ter v zvezi s tem tudi, »kaj se od česa odklanja in za koga?«.¹⁴ Tako zadenemo tudi na dvoumljivost

narave pravnega reda (na to so nas že zdavnaj pred interakcionisti začeli opozarjati tudi klasiki marksizma).

Zanimanje za družbeno (skupinsko) patolo-gijo je že zdavnaj preraslo raziskave o odklon-skosti posameznika. Država s svojimi nadzor-nimi in poboljševalnimi mehanizmi ni več ne-dotakljiva. Nasprotno, v njej se celo išče zlo, ki ga poraja. Ob ugotovitvah vzročnosti se izražajo dvomi. Preprečevanje odklonskosti — nekoč za-nemarjena dejavnost, dobiva zlasti v socialistič-nih državah izreden politični poudarek, hkrati pa se ugotavlja, »da kriminalnost predvsem sploh ni vedenje, temveč sociopolitični koncept, ustvarjen zaradi potreb in namenov družbe, v kateri ima posameznik ali skupina omejeno vlo-g«.¹⁵ Sploh pa se na področju, o katerem teče beseda v tem sestavku, zbujaajo razna vprašanja o razmerjih med nadzorstvom in nadzorovanimi, tako se zdi, da je nadzorstvo nad ljudmi, všt-ev-ši s socializacijo (ali politizacijo), eno izmed ključ-nih vprašanj sodobne družbe. Za nadzorstvo v družbi se ne zanimajo le politika in pravo, tem-več tudi pravna sociologija, industrijska socio-logija, psihofiziologija, kriminologija, psiholo-gija okolja itd., da ne govorimo o tistih vedah, ki so mu sploh lastne, in tistih, ki zadevajo po-boljševalne tehnike.

Če so »študije o kriminalnosti hkrati tudi štu-dije o spoštovanju zakonitosti in reda«,¹⁶ gre torej za izredno razširitev predmeta raziskovanj; ne omejuje se samo na odklonskost, temveč na vse, kar je z njo povezano, všt-ev-ši državo in nad-zorne mehanizme (državne in samoupravne ter neformalno nadzorstvo, tja do ekonomike in mo-rale).

Postavljajo se vprašanja, kaj sploh razisko-vati, posebno tam, kjer raziskovalna dejavnost nima dolgoletnih tradicij, oziroma na področjih, ki so ostajala zanemarjena. Pri tem naj bi šlo zlasti:

— za kritično raziskovanje stanja na vseh področjih;

— za ugotavljanje, kako nadzorni mehanizmi opravljajo svoje naloge, zlasti ob spremenjenih družbenih razmerah;

— za to, kako potekajo procesi dojemanja od-klonskosti in kako javnost sprejema nadzorne (državne in samoupravne) mehanizme glede na spoštovanje zakonitosti in reda;

¹³ Prav tam, s. 576.

¹⁴ Taylor in drugi: *The New Criminology*, s. 140.

¹⁵ Lopez Rey, s. 67.

¹⁶ Pearson v *Critical Criminology*, s. 161.

— za to, kaj prinaša politizacija nadzorstva in kriminalnosti;

— za razmerja med teorijo, raziskovanjem in prakso ali med politiko in prakso, kar zadeva zatiranje odklonskosti in poboljšanje deviantov (institucionalno ali kako drugače);

— za to, koliko in na katerih področjih družbene razmere najbolj omogočajo odklonskost; — za to, s kakšnimi sredstvi (družbeno-političnimi in strokovnimi) omejevati odklonskost itd. pri najbolj razširjenih pojavih, pri najbolj družbi nevarnih dejanjih, dogodkih z največjo škodo itd.

Tovrstne raziskave so lahko teoretične, opisne ali klinične,¹⁷ ali take, ki se ukvarjajo s konceptualizacijo vprašanj, merjenjem pojavov, razvrščanjem, pojasnjevanjem in napovedovanjem. Raziskave so lahko naravnane na uporabnost pri raznih organih in ravneh. V naših razmerah bi morali še posebej upoštevati, da razširjanje nadzornih mehanizmov in večanje števila neposrednih nadzorovalcev zahteva tudi hitro prilagajanje družbenim spremembam in publiciteti raziskovalnih dognanj, da bi osveščali in spodbujevali uporabnike znanja za primerno preoblikovanje in spreminjanje družbenih razmerij.

Kljub dejanskim potrebam, ki jih narekujejo čas in družbeno-politične razmere, **pri nas ni posebnega zanimanja za raziskovalno delo** pri tistih, ki so odgovorni za uspešno delovanje nadzornih mehanizmov. Zato tudi ustrezni sklepi in priporočila sil, ki vodijo družbo, ostajajo bolj deklaracije kot napotila za akcijo.¹⁸

5. Potrebe in uporabnost raziskovalnih izidov (v praksi nadzorstva)

Naša družba se ne zapira pred znanostjo. Nasprotno: razne politične in državne listine, programi, resolucije, sklepi, stališča in priporočila, tja do srednjeročnih načrtov družbeno-političnih skupnosti, uporabnike znanja prav obvezujejo, naj kar najbolj plodno sodelujejo z raziskovalnimi zavodi in znanstvena spoznanja uporabljajo v praksi za večjo učinkovitost in družbeno ustreznost. To velja še posebej za nadzorstvo.

Tudi od raziskovalnega dela pri odkrivanju, pregonu, sojenju, rehabilitaciji in preprečevanju škodljivstva je mogoče pričakovati napredek.

¹⁷ Glej npr. Mergen: **Verunsicherte Kriminologie**, s. 2.

¹⁸ Glej zlasti 40. plenum CK ZKS.

Marsikaj si je obetati od posameznih vrst študij, npr. o organizacijskih zornih kotih delovanja formalnega nadzorstva, o prostorski porazdeljenosti odklonskosti glede na potrebe po nadzorstvu, o stroških delovanja, všteti razmišljanje o racionalizaciji posameznih služb (tudi t. i. kriminološki ekonomizem), o oblikovanju in razvijanju deficitarnih ved (metodika odkrivanja gospodarsko-poslovne odklonskosti, finančnih prestopkov in podobno), o uspešnosti in preverjanju uspešnosti akcijskih preprečevalnih programov (zlasti v krajevnih skupnostih in organizacijah združenega dela ter v zvezi z dejavnostjo družbene samozaščite), o kadrovskih vprašanjih ljudi v nadzorstvu in drugih službah, ki se srečujejo z devianti, tja do narodne zaščite, o problematiki pregona in sojenja, o ustreznosti in uspešnosti kazenskih ukrepov in sploh kriminalni politiki zatiranja ter politiki odklonskosti, o vplivih novih samoupravnih mehanizmov na spreminjanje vedenja ljudi ter na utrjevanje reda in zakonitosti itd. itd. Pri nas sploh ni zagate glede tega, kaj raziskovati, ker so družbene spremembe in zahteve glede vedenja tolikšne, da jih komaj dohiteva praksa, **z raziskovalnim delom pa nam sploh ne uspe pravočasno razlagati učinkov teh sprememb**, kaj šele, da bi bilo lahko upoštevano pri pripravljanju sprememb; te so vedno spodbujene politično in le redko strokovno dognane.

Ko se nakazujejo skoraj nepregledne potrebe po raziskovanju (toda nikakor ne zaradi raziskovanja samega), pa bi morali po drugi strani poskrbeti na posameznih deficitarnih področjih (kot so npr. kriminalistika, penologija, filozofija kazenskega prava, sociologija gospodarsko-poslovne kriminalnosti ali gospodarska kriminologija, mladinska kriminologija in sploh posebne kriminologije itd.) za njihov razvoj, začenši z **oblikovanjem ustreznih kadrov** do ustvarjanja novega znanja in — z ustreznimi modifikacijami — prenašanja v prakso organov državnega in samoupravnega nadzorstva.

Za nadzorne mehanizme in povečanje njihove primernosti je najbrž normalno pričakovati prednosti od raziskovalnega dela ob napredujoči znanosti in tehnologiji, spreminjanju družbe in poglobljanju (zlasti pri nas) socialistične demokracije. Vse uporabne znanosti to nedvomno omogočajo, hkrati pa se lahko sproti dogovore, kako pripraviti spoznanja in izide raziskovalnega dela glede na njihov namen. Odgovornost za uporabnost ne zadeva samo raziskovalcev, marveč tudi naročnike in uporabnike — ti naj dolo-

čajo namen in uporabnost raziskovanj (če gre za to) že v naprej.

Toda tudi pri nas nismo imuni pred »odpori administracije in strokovnih služb«¹⁹ do raziskovalnega dela; pogosto ga ne sprejemajo tudi zato, ker **žele imeti svojo podobo o sebi, ne pa takšne, kakršna je v resnici**. Strah pred dejanskostjo, zapiranje pred raziskovanjem, zaverovanost v lastne izkušnje in zmožnosti, nesprejemanje tujega znanja, zadovoljstvo z doseženim, odklanjanje sprememb, neprilagajanje ali počasno prilagajanje družbenim procesom, nezmožnost predvidevanja itd.²⁰ so le nekateri pojavi, ki so moteči za uporabljanje novega znanja²¹ ali za sodelovanje z raziskovalci. Raziskovalcem pa bi prav tako lahko očitali prav toliko napak, seveda iz drugega zornega kota. Zato je nujno potrebno sodelovanje strokovnih oseb, ki delajo v praksi in znanstvenih delavcev, ki raziskujejo kriminalnost in prestopništvo...²²

Zdajšnje nasprotje (le-to sploh ni naša posebnost) ima neprijetne posledice za raziskovalce in uporabnike. Čeprav nadzorstva v praksi marsikje sledi spoznanjem znanosti, le da po daljšem obdobju, in zato tudi ni mogoče trditi, da raziskovalno delo ni koristno, bi vendarle marsikaj lahko spreminjali hitreje, z manjšimi zamudami, z večjim razumevanjem in obojestranskim prizadevanjem. Glede na to **bi morali vedno znova preverjati, kaj je z raziskovalnimi dognanji v praksi nadzorstva**, kako je s skupnim načrtovanjem raziskovanja in vlaganjem vanj (in ne samo v raziskave, temveč tudi v kadre, ki ne bodo samo raziskovalci, temveč tudi učitelji in ustvarjalci novega, domačega znanja), katera področja v določenem trenutku zahtevajo več raziskovalnega dela, v kaj vlagati več denarja, da bo v bližnji prihodnosti bolj koristilo, katerih raziskav se je treba lotovati večrazsežnostno, interinstitucionalno itd.? Seveda pa ima tudi vsak organ nadzorstva svoje posebnosti in svoje potrebe po raziskovalnem delu.

6. Razmerje med raziskovanjem in prakso

Raziskovalci se morajo pri odklonskosti ukvarjati predvsem z naslednjimi ključnimi vprašanji:

¹⁹ Milutinović, glavni referat, s. 23.

²⁰ Glej tudi vse ugotovitve političnih in drugih forumov o vprašanjih administracije oziroma državne uprave.

²¹ Glej 40. plenum CK ZKS.

²² Milutinović, glavni referat, s. 54.

— z dojemanjem odklonskega vedenja v družbi ali posameznih skupinah, všteti narodnostne, etnopsihološke, zgodovinske, gospodarske, družbeno-politične in druge okoliščine, ki na posameznih območjih (zlasti pri nas v Jugoslaviji — npr. krvno maščevanje, vprašanje časti itd.) vplivajo ne samo na odklonskost prav določenih vrst, temveč tudi na pojmovanje, kaj je kje prav in kaj ni;

— s kriminalizacijo ali dekriminalizacijo katerega vedenja oziroma razlaganjem tudi drugega ravnanja, ki masikdaj še ni urejeno s pravnimi normami, ali ni docela skladno z družbenimi cilji, ali se ne sklada z večinskim mnenjem o tem, kaj je normalno; to vedenje tudi pojasnjuje iz raznih zornih kotov ter včasih s predvidevanjem prihodnosti;

— z družbeno reakcijo na vedenje — ki nastaja kot nasprotje z napisanimi in nenapisanimi pravili, všteti preprečevanje, pregon in podobno.

Raziskovalec je pri tem neredko odvisen od naročnika oziroma uporabnika, ta pa ima lahko svoje poglede, pričakovanja, mnenja in hkrati tudi razumevanje, ki mu jih narekujejo njegove potrebe; te so predvsem uporabnostno in koristnostno naravnane ter pogosto spodbujene od tistih, ki od uporabnika zahtevajo učinkovitejše opravljanje nalog.

Raziskovalec neredko uporablja abstrakcije, pozablja, da raziskuje za prakso, se opira na teorije, ki še niso preverjene, itd., skratka, v svoji vnemi pozablja tudi na namen raziskovanja. Uporabnik pogosto želi takojšnjo koristnost izidov, meri jih s svojimi izhodišči, pogosto nerad sprejema ugotovitve, ki niso skladne z njegovimi spoznanji, dvomi o njih in jih ne želi sprejeti. Prav tako nima rad sprememb, ker so moteče, ali pa ne želi spreminjati prakse na podlagi raziskovalnih izidov, ker taka dejavnost od njega zahteva preveč nerutinskega truda pri uporabi teoretičnih posplošitev. Ker zlasti med **družboslovnimi raziskavami**, ki so koristne za nadzorstvo, in med uporabo navadno ni **razvojnega ali morebiti še eksperimentalnega in sploh vmesnega člana, pogosto nastajajo nepremostljive praznine**. Zato nastajajo položaji, ko imamo raziskave in ko uporabnik zanje ve in jih pozna, pa vendar ostaja vse po starem, ne da bi se kaj spremenilo. Vloženi denar ni z ničemer prispeval k izboljšanju dejavnosti nadzorstva in spreminjanju vedenja ljudi (če gre za to).

Raziskovalec je pri svojem delu pogosto vezan na svoj »poklicni etos«,²³ pri iskanju dejanskosti in dojemanju resnice mora dvomiti. Kritičnost do pojavov je njegovo vodilo za spoznavanje dejanskosti, ne sme biti zagovornik in ne konformist. Sprejemati mora marksistično vodilo, da ni ničesar dokončnega, in da v ničemer nismo prišli do tja, kjer jutri ne bi mogli še dlje in spreminjati na bolje. »Za znanost in znanstvenika so kritični dvomi in iskanje novega in boljšega — vrlina in ne greh.«²⁴

Praksa (tudi v nadzorstvu) nima rada preseganja sedanjosti, tudi nima rada kritike. Skeptična je do spoznanj o sebi itd.

Vse to so morebiti razlogi za ustvarjanje nerazpoloženja, razhajanja, nerazumevanja in odklanjanja raziskovalnega dela, kolikor ne celo za prizadevanje, da bi si raziskovanje prilagodili predstavam o tem, kakšno naj bi bilo (morda tudi zato, da bi potrdilo tisto, kar se želi slišati). »Intelektualna naloga socialistične kriminologije je poskrbeti za materialistično analizo odklonskosti in strategije, ki bo povezovala teorijo z resnično družbeno prakso.«²⁵ Zato naj bi bil raziskovalec odklonskosti »kritik, ustvarjalec in vizionar«.²⁶ Izidi raziskovalnega dela ne smejo biti nikoli zagotovljeni vnaprej. To se upira tudi družbeno-političnim izhodiščem, zasnovanim glede znanosti in raziskovanja od programa ZKJ do resolucij zadnjih kongresov ZK, na katera se mora opirati ne samo raziskovalec-marksist, temveč tudi uporabnik in financer v naši družbi (pri spoznavanju odklonskosti še posebej).

Zato najbrž ni posebno umno odстранjevati sodobnih in naših spoznanj o odklonskosti in družbeni reakciji nanjo iz šol za nadzorstvo. Če raziskovanje²⁷ družbi škodljivih pojavov ne pri naša koristi za razvoj teorije, ne omogoča razmišljanja o nadzoru in spreminjanju vedenja in sploh poboljševanja prakse nadzorstva ter ne prispeva k oblikovanju in dviganju kadrov, potem ga verjetno res ni treba. **Če pa raziskovanje ustreza smotrom, ga morajo podpirati in sprejemati vsi, ki tako ali drugače sprejemajo družbeni denar za nadzorne funkcije.** To so dolžni storiti po istih političnih izhodiščih, ki veljajo

²³ Sykes, s. 207.

²⁴ Bavcon in drugi, s. 57.

²⁵ Young v *Critical Criminology*, s. 91.

²⁶ Szabo, referat na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu, s. 4.

²⁷ O tem glej tudi Toš, s. 290.

za raziskovalno delo in njegovo vlogo v samoupravni socialistični družbi.

Ključno vprašanje pri teh medsebojnih razmerjih (to je raziskovalnega dela in uporabe) je tudi načrtovanje, financiranje in raba znanstvenih spoznanj. Koristna politična zasnova za tovrstno medsebojno prepletanost in sožitje še ni povsod dosegla ustrezne uresničitve.

7. Preprečevanje odklonskosti kot družbena teorija in praksa

Jugoslovanska teorija in praksa preprečevanja kriminalnosti in drugih odklonskih pojavov, vseh vrst škodljivstva in nezakonnosti, neugod in naravnih nevarnosti tja do varovanja pred notranjim in zunanjim nasprotnikom družbene ureditve je po svoji zasnovi, obsegu in politični podpori daleč preseгла pojem družbenega varstva (social *déferense*). Le-ta se je večinoma razvijal v strokovnih službah in tudi pri nas ni mogel dosti dlje od tistega, kar je bilo storjenega, čeprav mu ne gre zanikati zaslug za osveščanje tako političnih dejavnikov kot strokovnih služb in prostovoljnih organizacij za boj zoper odklonskost.

Čeprav imata nova kriminalna politika družbenega varstva in koncept družbene samozaščite marsikaj skupnega, se vendarle v marsičem razločujeta, poleg tega pa je zasnova družbene samozaščite pri nas občutno širša in presega okvire kriminalne politike.

Toliko glede na koncept, kakršen je — merjenje uspešnosti prvega ali drugega pa doslej ni bilo nikoli zadostno opravljeno,²⁸ da bi npr. pri preprečevalnih prizadevanjih vedeli, koliko sta kako vlaganje ali trud — koristna in kaj je bilo storjenega zaman. Vse kaže, da nikjer ne tvegajo opustiti nikakršnega ukrepa za omejevanje odklonskosti, čeprav se nikoli ne ve, kaj in koliko je bilo doseženega s tistim, kar ni samo pregon. Vsi namreč upamo, da prizadevanja niso bila zaman in da bi bil položaj precej slabši, če najraznovrstnejših domnevnih preprečevalnih ukrepov ne bi bilo. Če nič drugega, je bil v preteklih desetletjih storjen velik premik v razumevanju zmogljivosti represije, omajala sta se vloga in pomen državnih nadzornih organov, državna prisila ni več poglavitno sredstvo za boj z odklon-

²⁸ Glej zlasti Szabo, referat na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu, s. 34.

skostjo in težišče obravnavanja odklonskosti se prenaša z države na druge, nedržavne (predvsem pa samoupravne in neformalne) mehanizme. **Tovrstni družbeni tokovi po svetu se ujemajo s široko socializacijo preprečevanja in varstva družbenih vrednot**, skladno z razvojem samoupravljanja in demokratizacije v Jugoslaviji.

Vsako preprečevanje pa od nadzorovalcev že pred posledico terja vrednostne sodbe; morajo se odločiti, ali bodo v predprestopnem položaju posredovali ali ne. Prav zato nosi v sebi kali nevarnosti, saj je **od prevelike diskrecije odvisno, ali se reči lotevamo na pravi način, v pravem času in na pravem kraju** (oziroma zoper pravega devianta). Ker je družbeno-politično zasnovano preprečevanje hkrati tudi pravica in dolžnost slehernega občana, ker ustanavljamo tudi posebne organizme za varstvo in varnost, kakršnih doslej še ni bilo (razen morda med NOB), ker ustanavljamo samoupravne mehanizme za nadzorstvo nad ljudmi itd., **se s tem močno razširja krog nadzorovalcev**, zlasti med nestrokovno javnostjo. Ti pa lahko na konfliktno položaje reagirajo tudi iracionalno, nestrokovno, v stiski ali kako drugače tudi v škodo zakonitosti, pravic in svobode drugih. To je seveda predvsem druga, temna plat preprečevanja, a jo moramo upoštevati, da bomo lahko odstranjevali morebitne ekscese, ki jih povzročata samo nadzorstvo, pa jih ne bi bilo treba, posebno ker **meje med normalnim in nenormalnim niso vedno jasne in ker so vrednostne sodbe nadzorovalcev lahko različne**.

Zato tudi družbena samozaščita kot družbena teorija in praksa ne more brez raziskovanja; število uporabnikov podatkov in znanja nesluteno narašča in hkrati ustvarja nove konfliktno položaje, druge dileme, drugačne zahteve in nova razmerja nadzorstva do ljudi; le-ti se čedalje bolj zavedajo pravic in dolžnosti. Slep bi bil, kdor bi mislil, da so to le organizacijska vprašanja in da jih kaže reševati pragmatično, samo po izkušnjah iz preteklosti in s poslušom za »političnost«, pa brez znanja, raziskovalnega dela in znanosti. Zaradi toliko udeležencev naj bi družbena samozaščita postala resnična, ne samo politika in praksa, temveč tudi družbena teorija in znanost, in ne samo praktična dejavnost.

Ustreznost preprečevanja se mora razvijati na kriminalnoetioloških spoznanjih²⁹, primerjalnih in posebnih kriminologijah in drugih znanostih, upoštevaje svoboščine, dostojanstvo, varnost in

pravičnost do ljudi, ki jih nadzorujemo, sicer se preprečevanje ne bi dosti razločevalo od pregona in družbena samozaščita ne dosti od drugih oblik družbenega prisiljevanja. Le-to pri preprečevanju ne sme biti bolj boleče kot tisto, kar smemo delati zoper posameznika s pomočjo pravnih norm, da bi varovali družbo kot celoto.

8. Raziskovanje — nadzorstvo — družba

Znanost in raziskovalno delo čedalje bolj postajata gibalni sili za nenehno spreminjanje družbe in za njeno napredovanje. V nekaterih socialističnih državah npr. celo štejejo kriminalistiko za proizvodno silo, ki prispeva k utrjevanju družbenih vrednot in njihovi utrditvi ter čedalje bolj nemotenemu razvoju proizvodjalnih sil in proizvodjalnih razmerij.

Znanosti in raziskovalno delo, ki pri nas obravnavajo odklonskost in družbeno reakcijo nanjo, imajo gotovo veliko skupnega z ideologijo. Sploh pa izhajajo iz ideologije in jo uporabljajo pri pojasnjevanju dejanskosti, čeprav tega v razmišljanju o razmerjih med nadzorstvom in raziskovanjem ne gre dobesedno istiti s politiko kakega trenutka do kakega vprašanja, za katero vlada skupno zanimanje zlasti glede normalnega vedenja in omejevanja odklonskosti.

Pomanjkljiva bi bila vsaka politika obravnavanja družbenih vprašanj, ki zadevajo odklonskost in reakcije nanjo, ki se ne bi opirala na raziskovanje in znanost. Raziskovalno delo naj ugotavlja dejanskost in spoznava resničnost, vrednostne sodbe in ukrepe pa naj prinaša politika, medtem ko odgovornost za rešitve najbrž nosita oba. V naših družbeno-političnih razmerah potrebujemo družbeno angažiranega raziskovalca, ki se ne bo bal odgovornosti za svoja spoznanja in ta naj pozneje prevevajo tudi prakso. Tako pa se npr. ugotavlja, da je delež »pameti« v strukturi dela prenizek, da ni primernega družbenega ozračja za raziskovalno delo, da organizacije združenega dela premalo vlagajo v raziskovalno dejavnost, da za svoje neposredne in praktične dejavnosti ne uporabljajo znanstvenih dognanj, da uporabniki raziskovalnih programov ne načrtujejo skupaj z raziskovalci, da raziskovalni programi ne nastajajo na podlagi skupaj ugotovljenih potreb in interesov³⁰ itd.

²⁹ Glej stališča 40. seje CK ZKS o raziskovalni dejavnosti, *Komunist* 15. 3. 1976.

²⁹ Milutinović, prav tam, s. 49.

Te splošne ugotovitve stanja v razmerju med znanostjo in raziskovalnim delom, zlasti v družboslovju na eni strani in družbo na drugi, so še toliko bolj žgoče pri nadzorstvu. Ker se mora večinoma ravnati po pravu in po družbeno-političnih smernicah in ker se politizacija v njem tudi zaradi določene hierarhične ureditve še najbolj dosledno uveljavlja, se še kaj drugega in dodatnega morda kaže celo za odveč. Pomanjkanje denarja za raziskovanje pa je lahko ključno vprašanje, od katerega je odvisna tudi pripravljenost financirati posamezne projekte ali raziskave.

Drugače si je najbrž težko razlagati, da tako malo vemo o tem, kaj mislimo o nadzorstvu najrazličnejših vrst, kako nanj, kot na javno službo, sploh lahko vplivamo, koliko vpliva ima združeno delo na državno nadzorstvo in kakšen je ta vpliv (saj zanj dajemo denar prav tako kot za kaj drugega, kar ni več samo v pristojnosti države). Kakšne so sploh potrebe po nadzorstvu in po čem meriti potrebnost? Kako zadošča potrebam po varnosti nas vseh in vsakega posebej glede na morebitno konkretno ogroženost? Po čem se ugotavlja ogroženost itd., da ob tem razmišljanju ne načnemo še političnih, organizacijskih, funkcionalnih, kadrovskih, izobraževalnih in drugih vprašanj, tja do gmotnih in podobnih težav, posebno, ker je znano, kakšna stališča do nadzorstva (resda v kapitalistični, razredni družbi) so imeli klasiki marksizma pred stoletjem ter kakšna imajo interakcionisti v današnjem času.

Raziskovanje odklonskosti in družbene reakcije nanjo (večinoma gre za nadzorstvo, zlasti formalno) bi moralo biti naravnano na naslednja vprašanja:

- ugotavljanje dejanskosti ter kritična razčlenba odklonskosti in reakcije nanjo;
- posredovanje podatkov družbeni skupnosti, ker se zanima za vprašanja odklonskosti, nadzorovanja, spreminjanja inboljšanja vedenja;
- vzdrževanje in usklajevanje ustreznega informacijskega sistema;
- predvidevanje prihodnosti za obe področji, da se družbi omogočajo pravočasne spremembe in skladnost z družbenimi tokovi in cilji.

Danes slovenska družba kaže družboslovju⁸¹ potrebe po naslednjih raziskovalnih projektih: o delegatski ureditvi, o samoupravljanju, o komuni in o družbeno-političnih organizacijah. Ker je bilo v zadnjih letih toliko kritik na račun nad-

⁸¹ Glej načrt družboslovne raziskovalne skupnosti za leto 1977.

zorstva, sprejetih toliko resolucij, sklepov in stališč o zakonitosti, odklonskosti, varnosti in preprečevanju, se to nujno mora pokazati tudi v raziskovalnem delu, podobno kot se raziskujejo druga ključna vprašanja, ki so enako ali celo manj v središču pozornosti.

Sploh pa naj bi skupna in širša družbena izhodišča za načrtovanje raziskovalnega dela in za skupno koncipiranje aktualnih vprašanj našega nadzorstva dosegli ob sodelovanju raziskovalcev raznih znanosti in zainteresiranih družbeno-političnih skupnosti, političnih organizacij, državnih in drugih nadzornih organov.

Sklep

Čeprav razmišljanje o nadzorstvu, podobno kot o odklonskosti, ni samo kriminološka tema, se kriminologija vendarle čedalje bolj ukvarja z družbeno reakcijo na kazniva dejanja in druge, včasih tudi nesankcionirane pojave. Na to kaže zlasti interakcionistična teorija v kriminologiji, ki se povsem posveča nadzorstvu in njegovi vlogi v oblikovanju odklonskosti. S tem pa se močno presega tisti del njenega področja, ki je nekoč obsegal tako vzročnost kriminalitete kot vzročnost kriminalizacije. Hkrati je treba poudariti, da se čedalje bolj zanima tudi za nekatere nekriminizirane oblike odklonskega ali nenormalnega človeškega vedenja.

Skupaj z drugimi znanostmi o človeku-deviantu in družbeni reakciji na njegovo vedenje se opravlja prenekatera raziskava, predvsem zato, da bi bilo čim manj takega vedenja, ki ni v skladu z družbenimi pričakovanji.

Vsaka družba ima svoje želje glede raziskovanja in pričakuje od vlaganja v raziskovalno delo določene izide, ki ji bodo pomagali uresničevati in zagotavljati vrednote družbene ureditve, zaradi katerih sploh je. Pri nas so ta prizadevanja po povezovanju znanosti in ideologije precej poudarjena, hkrati pa je pričakovati tudi ustrezno vlogo znanosti in raziskovalnega dela pri ustvarjanju politike trenutka sploh, in ne samo pri oblikovanju konkretne teorije in prakse, omejevanju in zatiranju odklonskosti.

Čeprav se raziskovalno delo glede odklonskosti pri nas opravlja že več kot dve desetletji (ne sicer povsod in z enako zagnanostjo), obstaja še prenekatero vprašanje, o katerem vemo zelo malo, druga pa nastajajo kar sproti. **Eno izmed takih neraziskanih področij je prav nadzorstvo v**

samoupravnem socializmu. Ugotovitev, da ima vsaka družba takšno nadzorstvo, kakršno zasluži, bi celo morala (ob njegovi družbeni vlogi) spodbuditi tudi večje prizadevanje po raziskovalnem delu, da bi tu lahko zagotovili v programu ZKJ zapisano ugotovitev: »nič, kar je bilo ustvarjenega, nam ne sme biti tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo in da se ne bi umaknilo tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno, še bolj ljudsko.«³²

Raziskovalno delo je doslej zelo malo prispevalo k razvoju in spremembam v nadzorstvu in določanju njegove vsebine. Glavni delež pri tem imata ideologija in politika (kolikor ne gre za tehnična in naravoslovna vprašanja v posameznih strokah, ki se uporabljajo pri nadzorovanju in spreminjanju vedenja). Morda so se nekateri mehanizmi nadzorstva še kolikor toliko opirali na dognanja znanstvenoraziskovalnega dela, a so bili drugi bolj zaprti, mogoče tudi zaradi bojazni pred občutkom tujega, neznanega, nesprejemljivega, nepreverjenega ali kakega drugačnega znanja.

Prihodnost v sodelovanju med nadzorstvom in raziskovalnim delom se predvsem v zvezi s političnimi smernicami kaže dokaj drugače. Državni organi, ki opravljajo nadzorne naloge, se ne morejo šteti za izvzete od načrtovanja raziskovalne politike.

Prosta menjava dela med uporabniki in raziskovalci, akademska raznovrstnost, družbena kritičnost, nekonvencionalnost in nekonformnost v mnenjih, podvrženost objektivnosti, zagnanost za resnico ter prizadevanje za spreminjanje obstoječega in preseganje doseženega so le splošna izhodišča za naš namen.

Vprašanje je, v kakšnih raziskovalnih organizacijah in kako je to mogoče najustrezneje zagotoviti, še posebej ob spoznanju, da je vlaganje v znanje — najboljša naložba.

Rokopis končan 27. nov. 1976.

UPORABLJENA LITERATURA

- Andenaes, Johannes: The future of criminal law, *The Criminal Law Review*, november 1971, s. 615—629.
- Bavcon, L. — Skaberne, B. — Vodopivec, K.: Kriminalitet u socialističkom društvu, *Pravni život*, 18, 1969, 5, s. 51—57.
- Bavcon Ljubo: Kriminaliteta in družba, *Naši razgledi XXII*, št. 21 (524), 9. nov. 1973, 556/547.
- Becker, H. — Horowitz: Radical politics and sociological research: Observation on methodology and ideology, *American Journal of Sociology*, 78, 1972, 1, s. 48—66.
- Bibić, Adolf: Marksizem, družbene vede, zgodovinska praksa, *Teorija in praksa*, 13, 1976, 1—2, s. 10—15.
- Bloch, H. — Geis, G.: *Man, Crime and Society*, N. Y., 1962, s. 642.
- Blankenburg, Erhard: Karl Marx und der »Labeling« Ansatz, *Kriminologisches Journal*, 6, 1974, 4, s. 313—319.
- Buchholz, E. Hartmann, R. — Lekschas: *Socialistische Kriminologie*, Berlin 1966, 326 s.
- Christie, Nils: Skandinaviska kriminologija pred obdobjem 1970 (prevod), *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 21, 1970, 2, s. 123—134.
- Clinard, Marshall: Some implications of »The New Criminology«, *International Journal of Criminology and Penology*, 2, 1974, 1, s. 85—91.
- Conrad, Peter: Odkritje hiperkinetičnosti, *Naši razgledi*, XXV, 21, (596), 5. 11. 1976, s. 575/6.
- Downes, D. — Rock, P.: Družbena reakcija na deviantnost in njen vpliv na kriminal in delinkventno prihodnost (prevod), *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23, 1972, 4, s. 278 do 284.
- Edson, Lee: Nauka pred poslednjem preprekom: mozak, *Novosti*, april 1972, s. 2.
- Ericson, Richard: British Criminology: The New Subjects or old Politics? *Canadian Journal of Criminology and Corrections*, 16, 1974, 4, s. 352 do 360.
- Gotesky, Rubin: Values in scientific research, *American Behavioral Scientist*, 17, 1973, 1, s. 101—123.
- Jambreč, Peter: Razsežnosti in pogoji razredne strukture družbe, *Anthropos*, 1976, I—II (marksizem v družbenih vedah), s. 217—241.
- Jambreč, Peter: *Zgradba in razvoj družbe*, PF, Ljubljana, 1976, 355 s.
- Janković, Ivan: Savremene struje u kriminologiji, socialni interakcionizam u teoriji etiketiranja, *Jugoslovska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 9, 1971, 3, s. 460—467.
- Johnson, E. H.: Crime, Correction and Society, 1974, 671 s.
- Kerner, Hans-Jürgen: Die Stellung der Prävention in der Kriminologie, *Kriminalistik*, 30, 1976, 1, s. 1—5.
- Kirn, Andrej: Ideologija in znanost, *Teorija in praksa*, 8, 1971, 10, s. 1445—1451.
- Kirn, Andrej: Znanost, znanstveno tehnična inteligenca in Marxov koncept revolucionarne kritične znanosti, *Anthropos*, 1976, I—II, s. 47—63.
- Klopčič, Joco: Politična socializacija kot socializacija politike, *Anthropos*, 1976, I—II, s. 151—155.
- Kobe, Peter: Kriminologija — danes in jutri, *Pravnik*, 24, 1969, 10—12, s. 317—321.
- Kuznecova, N.: Kriminologija kak nauka, *Sovetska justicija*, 1970, 2, s. 8—9.
- LeBlanc, Marc: Teorija — raziskovanje — praksa (prevod), *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 24, 1973, 2, s. 175—180.

³² Program Zveze komunistov Jugoslavije, s. 218.

27. Lopez Rey, Manuel: United Nations policy in crime problems, The problems of crime and the problem of criminology, *International Journal of Criminology and Penology*, 4, 1976, 1, s. 59—67.
28. Lukić, Radomir: Politika i nauka, *Gledišta*, 10, 1969, 8—9, s. 1061—1072.
29. Meehan, Eugene: Science, values, and policies, *American Behavioral Scientist*, 17, 1973, 1, s. 53 do 100.
30. Mergen, Armand: *Kriminologie heute*, Hamburg 1961, 162 s.
31. Mergen, Armand: *Verunsicherte Kriminologie*, Hamburg 1975, 152 s.
32. Milutinović, Milan: *Kriminologija*, Beograd 1973, 621 s.
33. Milutinović, Milan: Osnovne tendencije u savremenoj kriminologiji (glavni referat na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu 17. do 22. 9. 1973), 61 s.
34. Milutinović, Milan: Društvena samozaščita kao teorija, politika i praksa zaštite našeg društva i njegovih društvenih vrednosti (glavni referat na posvetovanju o družbeni samozaščiti, Beograd, 13.—14. 1. 1976), 27 s.
35. Mollnau, K. A.: Socialist law and the freedom of the individual, *Law and Legislation*, 1975, 1, s. 3—18.
36. Mrmak, Ilija: Vrednote jugoslovanske socialistične samoupravne družbe — temelj marksistične vzgoje in izobraževanja pri nas, *Anthropos*, 1976, I—II, s. 71—83.
37. Nagel, W. H.: Critical criminology, *Abstracts on Criminology and Penology*, 11, 1971, 1, s. 1—5.
38. Nagel, W. H.: Kritična kriminologija, *Naši razgledi*, XX, 4, (459), s. 129—130
39. O raziskovalni dejavnosti ter uresničevanju ustave, *Komunist*, (dokumenti — 40. seja CK ZKS), 15. 3. 1976.
40. Pavičević, Vuko: Temeljna načela socialistične morale, *Teorija in praksa*, 11, 1974, 4, 407—426.
41. Perenič, Anton: Nekateri ontološki problemi prava v jugoslovanski teoriji prava, *Anthropos*, 1976, I—II, 157—165.
42. Perenič, Anton: Prispevek marksizma k preučevanju prava, *Teorija in praksa*, 13, 1976, 1—2, s. 32—35.
43. Pešić, Vukašin: Problemi definisanja pojma kriminologije, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 13, 1975, 2, s. 175—197.
44. Program Zveze komunistov Jugoslavije, ČZP Komunist, Ljubljana, april 1975, 218 s.
45. Quinney, Richard: Crime control in capitalist society: a critical philosophy of legal order, *Issues in Criminology*, 8, 1973, 1, 75—99.
46. Radzinowicz, Leon: *The Need for Criminology*, London, 1965, 123 s.
47. Rus, Vojan: Marksizem — individuum, družba, človek, *Teorija in praksa*, 12, 1975, 11—12, 1079 do 1093.
48. Schneider, H. J.: *Kriminologie*, Berlin 1974, 287 s.
49. Schott, M. — Teumer, E.: Zur Dialektik von objektiven gesellschaftlichen Gesetzen und bewusstem Handeln im Sozialismus, *Staat und Recht*, 23, 1974, 4, 612—624.
50. Sixth international congress of criminology, *International Review of Criminal Policy*, UN, No. 29, 1971, s. 73—76.
51. Sykes, Gresham: The rise of critical criminology, *The International Journal of Criminal Law and Criminology*, 65, 1974, 2, 206—213.
52. Szabo, Denis: Comparative criminology, *International Journal of Criminal Law and Criminology*, 66, 1975, 3, s. 366—379.
53. Szabo, Denis: Evaluacija sistema kriminalne politike (referat na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu v Beogradu), 48 s.
54. Taylor, I. — Walton, P. — Joung, J.: *Critical Criminology*, London, 1975, 268 s.
55. Taylor, I. — Walton, P. — Joung, J.: *The New Criminology*, London 1973, 325 s.
56. Toš, Niko: Metodološka izhodišča empiričnega družboslovnega raziskovanja, *Anthropos*, 1976, I—II, s. 279—291.
57. Vodinelić, Vladimir: Marx i kriminologija, *Arhiv*, LX, 1974, januar—marec, s. 5—24.
58. Vodopivec, Katja: Ključni problemi kriminoloških raziskav, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 21, 1970, 1, s. 2—9.
59. Vodopivec, Katja: Naučno istraživanje i kriminalna politika, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 9, 1971, 2, s. 209—232
60. Vodopivec, Katja in drugi: *Kriminologija*, I. dio, Zagreb, 1966, 172 s.
61. Vodopivec, Katja: Relationship Between Scientific Research and Criminal Policy, Raziskava inštituta za kriminologijo v Ljubljani, 1970, 97 s.
62. Vodopivec, Katja: Sack Fritz — König Rene: Kriminalsoziologie, Auswahl repräsentativen Texte, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 20, 1969, 2, s. 112—117.
63. Vodopivec, Skalar, Pečar: Sedmi mednarodni kriminološki kongres, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 24, 1973, 4, s. 330—351.
64. Vodopivec, Katja: Znanstveno raziskovanje v kriminologiji, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 21, 1970, 4, s. 241—248.
65. Weicheld, W.: The Marxist-Leninist conception of freedom and the theory of state, *Law and Legislation*, 1975, 1, s. 3—18.
66. Zupančič, Boštjan: Novi pogledi na kriminologijo, njeno vlogo in njena izhodišča, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23, 1972, 4, s. 236 do 246.

UDC 001.891:301.173.7

Social (Formal) Control and Research

Pečar, dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

In Yugoslavia, the policy of social self-protection and the self-government control have increased the number of people who deal with the assessment of behaviour. In this connection, the question arises of whether more research work is needed than has been the case until now, and the question of how to transfer the research results to the layman control authorities. This is especially important since the expected effectiveness of the control mechanisms is being assessed by the aims which have to be attained. The effectiveness of control depends to a large degree upon science, control and resocialisation techniques and behaviour technology while, at the same time, the control over people including socialization (and politization) is one of the basic problems of the modern society.

It would therefore be necessary: to analyze on time the influence of social change upon behaviour and control, to control what happens with the research findings in the process of control, to risk some experimentation on a specific field, to plan and finance the use of research work in the process of control, to explain the role of control especially in the field of prevention, to base the research policy concerning deviance upon research work and to direct control in accordance with self-government and democratization of the society.

The research has so far contributed very little to the development and changes in the control process. Therefore, the undiscovered field of control seems to be, especially in the self-government socialism, one of the most important fields of activity of the research policy.